

- рахунок використання сучасних технологій;
- систематичний контроль за використанням матеріальних ресурсів і т.п.

- 1.Белоліпецкий В.Г. Финансы фирмы / Под ред. Н.П.Мерзлякова. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 297 с.
- 2.Бернштейн Леопольд А. Анализ финансовой отчетности: Теория, практика и интерпретация: Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 623 с
- 3.Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами: Пер с англ. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 799 с.
- 4.Грузинов В.П. и др. Экономика предприятия. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1999. – 535 с.
- 5.Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 768 с.
- 6.Ковалев В.В. Финансовый анализ. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 512 с.
- 7.Ришар Ж. Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия: Пер. с франц. / Под ред. Л.П.Белых. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 375 с.
- 8.Тарасенко Н.В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства. – 2-ге вид., стер. – К.: Алерта, 2003. – 485 с.
- 9.Хелферт Э. Техника финансового анализа: Пер. с англ. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 663 с.
- 10.Доля В.Т. Модели и методы анализа производительности ресурсов предприятия. – Харьков: ХГАГХ, 1997. – 104 с.

Отримано 08.07.2007

УДК 65.011.4

О.М.КОЛОДІЗЬВ, канд. екон. наук, К.М.НУЖНИЙ

Харківський національний економічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

На основі проведеного узагальнення й порівняння існуючих підходів до трактування поняття «економічна стійкість підприємства» виділено й досліджено його складові елементи. Такий підхід дав можливість запропонувати у найбільш загальному вигляді визначення категорії «економічна стійкість підприємства», яке може бути використано в контексті комунального підприємства.

В умовах, коли економіка України стала на шлях інтеграції у світовий економічний простір, багато промислових підприємств відчували на собі вплив від розуміння про необхідність впровадження новітніх форм господарювання. Це, у свою чергу, не могло не відобразитися на результатах їхньої діяльності. Так, за офіційними даними Держкомстату України, в 2005 р. частка збиткових промислових підприємств складала 37%; рентабельність операційної діяльності 5,5%; середня питома вага підприємств, які знизили обсяг промислового виробництва за пе-

ріод 2004-2005 рр. склала 42,24%, а середня питома вага промислових підприємств, які не працювали в той же період 9,77%.

Низький рівень стійкості промислових підприємств України негативно відображається на економіці в цілому. Банкрутство навіть одного великого підприємства може мати негативні наслідки для економіки міста, області й країни, які ведуть до неплатежів, уповільнення ділової активності й загостренню соціальних проблем.

Отже, наведені показники стану промислових підприємств свідчать про наявність проблеми в забезпеченні економічної стійкості, у зв'язку з чим, обумовлюють задачу щодо дослідження сутності та змісту стійкості функціонування, визначають її актуальність та практичну значущість.

Дослідження теоретичних та практичних аспектів економічної стійкості підприємства можна зустріти в роботах А.Н.Азріліяна, О.В.Ареф'євої, Д.М.Городинської, А.В.Севастьянова, Г.Станслера, Ю.А.Сімеха, Н.В.Шандової [1, 2, 12-14, 16] та ін.

Разом з тим, залишаються недостатньо освітленими питання щодо сутності та змісту категорії «економічна стійкість підприємства».

У зв'язку з цим існує необхідність в удосконаленні визначення поняття «економічна стійкість підприємства» на основі узагальнення й порівняння існуючих підходів до трактування цієї категорії та виділення й дослідження її складових елементів.

Категорія «стійкість» використовується науковцями в різних областях науки (біології, економіці, математиці, механіці, психології, соціології, техніці, фізиці, хімії), пов'язаних з вивченням і функціонуванням складних систем. Наприклад, теорія стійкості руху та рівноваги механічних систем займається встановленням ознак, які дозволяють судити, чи буде рух, що розглядається, або рівновага стійкою (нестійкою).

Опираючись на багатогранність цього поняття, науковці виділяють різні типи стійкості: статична, динамічна, структурна і результуюча стійкість траєкторії; стійкість за початковим положенням; стійкість інваріантної множини; стійкість аттрактора або асимптотична стійкість тощо. Тому наука містить велику кількість формалізацій визначення «стійкості», які залежать від специфіки конкретної системи, та вводяться при аналізі поведінки системи. У зв'язку з цим в різних областях науки теорія стійкості оформилася в самостійний розділ науки зі своїми способами й методами (інструментарієм) дослідження.

Якщо, за аналогією, спробувати використати перераховані типи стійкості щодо підприємства, то така спроба, швидше за все, буде приречена на провал, тому що у переважній більшості випадків підприєм-

ство є надзвичайно складною системою, що характеризується великою кількістю неоднорідних елементів і зв'язків, поліфункціональністю, великою кількістю критеріїв і варіантністю розвитку та ін. Це не дозволяє використовувати стандартні методи дослідження й управління стійкістю, або використання таких методів призводить до складних завдань, які на практиці важко/неможливо вирішити.

Аналіз робіт з математики [8], кібернетики [4], теорії систем [3], економіки [5, 6, 11] дають можливість визначити ідею, яку покладено в категорію «стійкість» – «під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів система вважається стійкою, якщо її параметри не перевищують встановлених меж, тобто критичного значення і забезпечують можливість реагування на впливи, які компенсуються у визначених межах».

Цю ідею можна зустріти в трактуванні поняття «стійкість» стосовно підприємства – «це здатність підприємства підтримувати траєкторію свого розвитку поблизу деякої оптимальної (планової) траєкторії в умовах постійних зовнішніх та внутрішніх обурюючих впливів» [7].

Тобто стійкість функціонування повинна розглядатися як стан, при якому підприємство не знаходиться поблизу границь адаптивності, а погроза втрати його стійкості нарастає в міру наближення показників діяльності до граничної зони.

«Економічна стійкість підприємства» – це динамічне, комплексне, складне і багатогранне поняття. Залежно від специфіки конкретної системи воно має багато підходів до визначення та охоплює широке коло об'єктів.

Проведене узагальнення в роботі [10] існуючих підходів до визначення поняття «економічна стійкість підприємства», які представлені у тематичних літературних джерелах [1-3, 5, 7, 11-14, 16] дало можливість здійснити порівняння існуючих дефініцій, розглянути й дослідити складові елементи.

Найчастіше автори використовували такі складові елементи: «стійкість, або економічна стійкість – це стан підприємства» та «економічна стійкість підприємства забезпечується за рахунок використання ресурсів підприємства». Дещо рідше автори використовували складовий елемент: «під стійкістю (економічною стійкістю підприємства) науковці вважають рівновагу, або здатність повернутися до рівноваги».

Результати аналізу свідчать, що автори вважають «економічну стійкість підприємства» – станом системи. Виходячи з цього А.Н.Фолом'єв [15] зазначає: «економічна стійкість підприємства – це економічна категорія, яка характеризує сутність особливого стану господарської системи. Вона синтезує в собі сукупність ряду

властивостей як самої системи, так і найважливіших складових її виробничої діяльності».

На думку Б.З.Мільнера [9], «виробничо-господарська організація є системою, що має наступні характеристики: адаптивність, самоорганізація, саморозвиток, можливість управління».

Наведене розширимо ознаками системи, що самоорганізується: стохастичність поведінки, нестаціонарність окремих параметрів і процесів, непередбачуваність поведінки, здатність адаптуватися до умов середовища, що змінюється, змінювати структуру при взаємодії з середовищем, зберігаючи при цьому властивості цілісності, здатність формувати можливі варіанти поведінки й вибирати з них найкращий [3].

Іншим складовим елементом, який найчастіше був застосований авторами, є «під стійкістю (економічною стійкістю підприємства) науковці вважають рівновагу, або здатністю повернутися до рівноваги».

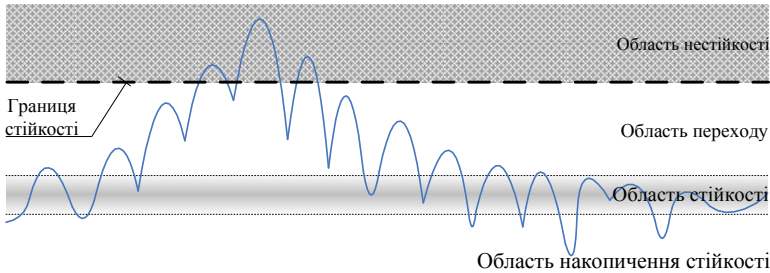
Під «рівновагою» автор [4] розуміє «співвідношення сил (зовнішніх й/або внутрішніх), що діють на систему (а також, обставини, що впливають на неї), при якому вона зберігає стан спокою або які-небудь її виділені параметри залишаються незмінними».

Динамічна рівновага не може бути абсолютно точною, оскільки неможлива повна, безумовна рівність протилежних змін. Динамічна стійкість допускає коливання стосовно стану рівноваги. Такі коливання обумовлені дією зворотних зв'язків між елементами структури, що забезпечують повернення системи у вихідний стан.

Опираючись на положення з теорії систем, за аналогією можна сказати, що в обуреному стані відкрита соціально-економічна система (підприємство) чи віддаляється від рівноважного стану, чи перебуває в найближчих межах рівноважного стану, чи, нарешті, повертається в рівноважний стан, роблячи біля нього більш-менш швидко загасаючі коливання. Ці сторони поведінки системи і точки, що її зображають, в обуреному русі й будуть характеризувати стійкість чи нестійкість не-обуреного рівноважного стану. З цього погляду, природно вважати стійким рівноважний стан, у найближчих межах якого перебуває система весь час обуреного руху чи в який вона повертається, одержавши деяке початкове обурення. Нестійка система не повертається до стану рівноваги, з якого вона по тим чи іншим причинам вийшла, а безупинно віддаляється від нього чи робить біля нього неприпустимо великі коливання.

На практиці для вивчення процесів щодо управління економічною стійкістю підприємства будують область стійкості функціонування господарюючої системи в просторі варіюваних параметрів. Ця об-

ласть визначається сукупністю параметрів системи, при яких вона є стійкою. Весь простір, який знаходиться поза областю стійкості, називається областю нестійкості системи. Границя, що розділяє ці дві області, називається границею стійкості. Вона визначається критичним рівнем основного критерію стійкості системи (рисунок).

Графічна інтерпретація областей економічної стійкості підприємства

Область стійкості, якщо її графічно інтерпретувати, знаходиться нижче границі стійкості й включає всі підприємства, у яких фактичний рівень основного критерію більше критичного. Відповідно, область нестійкості розташовується вище границі стійкості функціонування, і до неї потрапляють підприємства з рівнем критерію стійкості, який нижче критичного (або йому дорівнює).

Науковці-математики виділяють лише дві області – стійкості й нестійкості, але для дослідження питань стійкості соціально-економічних процесів правильним буде виділення чотирьох областей: нестійкості, переходу, стійкості та накопичення стійкості, де останні три віднесемо до стійкого стану функціонування.

Пропонований нами підхід дає можливість одночасно врахувати показники діяльності, які більше нормативного значення, дорівнюють нормативному значенню, нижче нормативного значення, дорівнюють критичному значенню й нижче критичного значення.

Область переходу характеризується рівнем основного критерію стійкості, який нижче нормативного, але вище критичного. До області стійкості відносяться показники, які дорівнюють своєму нормативному значенню. Область накопичення містить показники, що мають рівень вище свого нормативного значення.

Виконане узагальнення та порівняння існуючих підходів до трактування поняття «економічна стійкість підприємства» дало можливість виділити й дослідити складові елементи цієї категорії. На основі отриманих результатів дослідження пропонується обґрунтовано сфор-

мулювати у найбільш загальному вигляді поняття «економічна стійкість підприємства» як «стан рівноваги або здатність повертатися в цей стан відкритої соціально-економічної системи (підприємство), після того як мало місце виведення з цього стану зовнішніми й внутрішніми обурюючими впливами за рахунок ефективного використання усіх видів ресурсів з подальшою спроможністю забезпечувати оптимальний процес їх поповнення».

- 1.Азрилиян А.Н., Азрилиян О.М., Калашникова Е.В., Мешерякова О.В., Шашкина Е.В. Большой экономический словарь: 22000 терминов / А.Н.Азрилиян (ред.). – 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Ин-т новой экономики, 1999. – 1245 с.
- 2.Ареф'єва О.В., Городянська Д.М. Оцінка рівня економічної стійкості підприємств сфери послуг // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №6. – С.106.
- 3.Волкова В.Н., Воронков В.А. Теория систем и методы системного анализа в управлении и связи. – М.: Радиосвязь, 1983. – 248 с.
- 4.Данилов-Данильян В.И. Экономико-математический энциклопед. словарь. – М.: Инфра-М Большая Российская Энциклопедия, 2003. – 687 с.
- 5.Економічна енциклопедія: У 3-х т. Т.3 / Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. центр «Аркадія», 2002. – 952 с.
- 6.Іванов В.Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу). – Луганськ: СНУ ім. В.Даля, 2005. – 268 с.
- 7.Комплексные оценки в системе рейтингового управления предприятием / А.П.Белый, Ю.Г.Лысенко, А.А.Мадых, К.Г.Макаров. – Донецк: Юго-Восток, 2003. – 117 с.
- 8.Ла-Сааль Ж., Лефшец С. Исследование устойчивости прямым методом Ляпунова. – М.: Мир, 1964. – 168 с.
- 9.Мильнер Б.З. Теория организации. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 558 с.
- 10.Колодізєв О.М., Нужний К.М. Сучасні підходи до визначення економічної стійкості підприємства // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми економіки та управління підприємствами», 23-24 лютого 2007 р. Т.6. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2007. – С.100.
- 11.Прыкин Б.В. Основы управления. Производственно-строительные системы. – М.: Стройиздат, 1991. – 336 с.
- 12.Севастьянов А.В. Оценка экономической устойчивости предприятия // www.mte.ru/w6.nsf.
- 13.Станслер Г. Ключевые трактовки устойчивого развития // Бизнес-информ. – 1999. – №5-6. – С. 46-47.
- 14.Сімех Ю.А.Визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства» // www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VMSU/2007-01/07suapkp.htm.
- 15.Фоломьев А.Н. Устойчивость предприятий в рыночном хозяйстве // Экономика и организация рыночного хозяйства. – М.: Прогресс, 1995. – 342 с.
- 16.Шандова Н.В. Оцінка загальної стійкості розвитку промислового підприємства. // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №9. – С.170.

Отримано 07.09.2007